

İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Yöntem Sorunu

Cavit BİNBAŞIOĞLU

İlk okuma ve yazma öğretiminde yöntem konusu, bunca yayınlara karşın, hâlâ bir «sorun» olmakta devam ediyor. Son günlerde Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı «Okumayı Öğreniyorum» adlı kitap üzerine, iki meslek dergisinde, iki değerli meslektaşımızın eleştiri yazıları yayımlandı. Bunlardan biri iklöğretim Müfettişi olan **Mehmet Baydur**'un yazısıdır. Bu yazı, Öğretmen Dünyası dergisinin Ekim 1989 ayında çıkmıştır. (Sayı : 118, sayfa : 27-32) Diğeri de deneyimli bir ilkokul öğretmeni olan **Mine Okay**'ın yazısıdır. Bu yazı da Çağdaş Eğitim dergisinde Eylül, 1989'da çıkmıştır. Sayı : 147, sayfa : 14-16)

Her iki yazıda da Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı bu kitapta, bugüne kadarki bilimsel verilere ve yine Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırlayıp uygulanmak üzere, öğretmenlere gönderdiği İlkokul Programı'ndaki açıklamalara ters düşen —cümle yöntemi yerine— harf yöntemi uygulandığı vurgulanıyor. Oysa, bu yöntem, dünyada neredeyse 100 yıl, bizde de 40-50 yıl önce terk edilmişti.

İlk okuma ve yazma öğretiminde harf yönteminin eski bir tarihi vardır. Yetişkin kimselerin mantığına uygun gibi gelen bu yönteme göre, ilk okuma ve yazma öğretmeye, önce sesli harflerle başlanır; sonra sessiz harflere, hecelere ve daha sonra da kelimelere ve cümlelere geçilir. Bu yöntemin ne kadar yanlış olduğu, okuma psikolojisinin gelişmesiyle ortaya çıkmış ve daha sonra bundan vazgeçilmiştir.

Bizde 1936 tarihli İlkokul Programı'na kadar ilk okuma ve yazma öğretiminde bir alfabe yazarı (Nüshet Sabit) ve «Alfabede Cümle Usulü» adlı kitabı çeviren Mustafa Rahmi Balaban dışında, hemen hemen hep harf yöntemi uygulanmıştır. Aarda az da olsa, sözcük ve cümle yöntemi uygulayanlar da vardır. 1936 programında, ilk okuma ve yazmanın «basit cümle ve kelimelerden harekete geçilmek suretiyle terki bî ve tahlilî» (birleşimsel ve çözümsel) bir yöntem uygulanması istenmiştir. Bu, cümle yöntemi ağırlıkta olmak üzere, bireşim, yani harf yönteminin de kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu ifadeden her iki yönteme de yer verilebileceği anlamı çıkmaktadır. 1936-1948 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümü öğretmeni Fuat Baymur'un rehberliğinde, Ankara'da bu bölümün uygulama okulu görevini gören Atatürk Erkek İlkokulu Öğretmeni Advije Kayral (Oktem) tarafından yapılan bazı uygulamalardan sonra, 1948 tarihli İlkokul Programı'nda bu konuyla kesinlik getirilmiş ve böylece, ilk okuma ve

yazma öğretiminde cümle yöntemi —«bireşimsel» (terkibî) sözü de edilmeden— resmen kabul edilmiştir. Bunun psikolojik açıklaması da, kısmen İlkokul Programı'nda ve daha çok da ilgili öğretmen meslek kitaplarında yapılmıştır. (1)

Buna karşın, konunun yabancıları olanlar tarafından da zaman zaman harf yöntemine dönüşle ilgili bazı önerilere meslek dergilerinde rastlanıyordu; fakat, bunun, Millî Eğitim Bakanlığı gibi konunun asıl sahibi tarafından yapılacağı hiç akla gelmemiştir. Bunun gerekçesi, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından herhalde kamu oyuna duyurulacaktır.

Bu vesile ile, birkaç defa yazdığımı hatırladığım, bunun psikolojisiyle ilgili birkaç noktaya kısaca değinmek isterim :

İlk Okuma ve Yazma birlikte öğretilir. Okumada önemli olan, kişinin, yazı işaretlerinden bir «anlam» çıkarmasıdır. Bir okuma olayında, okuyan kişi, okuduğu şeyden bir anlam çıkaramıyorsa, o, bir okuma değil, olsa olsa bir seslendirmedir. Seslendirmenin de bizimle ilgisi yoktur. Herhangi bir okumada anlam, ne kadar doğru, ne kadar çabuk çıkarsa, o okuma, o kadar iyidir. Bunun için, bu tarz bir okumanın kişide bir alışkanlık haline gelmesi istenir. Böyle bir alışkanlığa sahip olan bir kimse, okuduğunu doğru ve çabuk anlar. Böyle bir kimsenin öğrenim başarısı da artar. Zaten, okuma öğretiminin de amacı budur. O halde, okumada bu amacı gerçekleştirecek bir yöntem bulmak gerekir. Bu yöntem, «anlamı» esas olan ve «çözümleme yöntemi» olarak da bilinen «cümle yöntemi»dir. Çünkü :

1. Cümle yönteminde gözün bir bakışta kavradığı alan geniştir.
2. Böyle bir yöntem, gözün yapısına ve onun çalışmasına uygundur.

Şimdi, bunları biraz açıklayalım : Göz, okurken, satır üzerinde bir taraftan diğer tarafa —sanıldığı gibi— kayarak ilerlemez; sıçrayarak ilerler. Bu, gözün tam bir küre şeklinde olmamasının ve gözde ağ tabakasının konumunun bir sonucudur. Bu sıçramalar, 1903'te ilk kez Dodge tarafından fotoğraf çekme yöntemiyle tesbit edilmiştir. (2)

Göz hareketlerini kaydeden özel fotoğraf makineleri ile okuma kusurları tesbit edilebilmektedir. Bu tıpta kullanılan rontgen cihazının gördüğü görevi yapar. Bu makine, gözlere küçük ışık ışınları gönderir. Bunlar, gözlerin ağ tabakasına varınca yansır. Sonra, makine, bu yansımaları büyütür ve bunlar, film üzerinde, sıçramaları gösteren çizgiler meydana getirir. Denek karşısına konulmuş olan yazıyı okur. Birkaç dakikalık bir okuma, bütün okuma kusurlarını ortaya çıkarır. (3)

Sıçrama noktaları arasına bir sözcük, yahut sözcük grupları gelir. Bunların bir bakışta ve bir anda okunması, konuşma temposuna uygun olduğu gibi, anlamayı da kolaylaştırır. Burada şöyle bir itiraz yükselecek : Çocuk, harfleri bilmeden, sözcükleri bilmeden cümleyi nasıl anlayacak? Buna verilecek cevap şudur : Çocuk, harfi nasıl öğreniyorsa, cümleyi de öyle öğrenecek. Çünkü, çocuk için, psikolojik olarak, bir harfe yapılan tepki ile bir cümleye yapılan tepki arasında fark yoktur. Yeter ki, cümle, onun için anlamlı ve uygun bir cümle olsun. Bunun için, başlangıçta, uzun cümlelerden sakınmak gerekir. (Bu sözlerimizden hep kısa cümle kullanılacak» anlamı çıkarılmasın. Çünkü bu da ilkeye ters düşer.)

Harf yönteminde böyle bir durum yoktur. Bu yöntemde dikkat, anlama değil, harflere çekilmiştir. Biz bunları yaşadık. Okuyan kimse, önce harfleri bir araya getirerek sözcükleri, sözcükleri bir araya getirerek cümleleri ve nihayet, paragrafı anlamaya çalışır. Eski nesiller bunun sıkıntısını çok çektiler. Böyle bir yöntemle «anlama»ya yönelik bir okuma gerçekleştirilemez. Bu, ancak, çözümlenme ve birleşim (sentez) yapma yeteneğinin geliştiği yetişkinlik çağında, güçlkle de olsa, kısmen etkili olabilir. Bu da, göz hareketlerinin özelliğine ters düşer. Kişiyi, daha dar bir alan görmeye zorlar. Bu kişide telâfisi güç anlama bozukluklarına yol açar. Oysa, cümle yöntemi, yapılacak alıştırmalarla, daha anlamlı, ritmik ve ahenkli bir okumaya imkân verir.

Harf yöntemine tutkunluğun nedeninin cümle yöntemi ile ilgili ilkelerin gereği gibi bilinmemesinden ve bu konudaki açıklamaların da yetersizliğinden kaynaklandığını sanıyorum.

İyi ve anlamlı, yahut verimli bir okuma için, modern aletlerle yapılan ölçmelerden alınan sonuçlara göre, şu ilkeleri tesbit edebiliriz :

1. Okuma sırasında gözlerin satır üzerinde sıçraması ne kadar uzun ve bunların sayısı ne kadar az ise, okuma da o kadar iyidir.

2. Okuma sırasında göz, satır üzerinde sıçradıktan sonra, bir süre durur ve sonra tekrar sıçrar. Okunan yazıdaki fikrin anlaşılması bu duraklama sırasında olur. Duraklamanın süresi, metnin güçlüğüne ve kişinin zekâsına göre değişir. Bu duraklamanın süresi ne kadar kısa olursa, okumanın hızı da o kadar çok olur.

3. Göz, satır üzerinde sıçradıktan sonra, ikinci bir sıçramaya geçmeden önce, metnin tanıdık sözcüklerden oluşup oluşmadığına göre, geriye doğru bir miktar dönüş yapar. Bu nedenle, bilinmeyen sözcüklerde geriye dönüşler fazla olur. Bu da anlamayı olumsuz yönde etkiler ve düzgün okumaya engel olur. Okuma öğretiminde bir amaç, bu dönüşlerin sayısını ve süresini azaltmaktır. Bunun için, çocuğa vereceğimiz metinlerde, onun bilmediği sözcüklerin yer almaması veya çok az yer alması gerekir. Bunu da harf yöntemi ile gerçekleştirmek hiçbir zaman mümkün değildir. Bu nedenle, harf yönteminin uygulandığı durumlarda çocuklar, satır üzerinde sık sık geriye dönüşler yapmaktan kendilerini alamazlar. Bu daha çok yöntemin gereği olarak ortaya çıkar. Cümle yönteminde okuyan kişi, anlama derhal ulaştığı için, geriye dönmek ihtiyacı duymaz.

4. Okuma sırasında, gözün bir bakışta kavradığı sözcük sayısı fazla oldukça, okumanın hızı da o oranda artar. Bunun için, okuma ve yazma çalışmaları başlangıçta iki üç sözcüklü cümlelerden başlamalı ve bunun sayısı gittikçe —bilinen sözcüklerden de yararlanılarak— artırılmalıdır. Böyle bir durum, çocukların okumaya karşı ilgi ve heveslerini artırdığı gibi, verimli bir okumaya da imkân sağlamış olur.

5. Cümle yöntemi, çocuğun algılama yeteneğinin bir gereğidir. Çocuklar, nesne ve şekilleri, —yetişkinler gibi— çözümsel ve biresimsei bir şekilde tam olarak algılayamazlar. Çünkü, zihinleri, henüz bunu gerçekleştirecek bir durumda değildir. Çocuk algıları «senkretik» (toptan, küllî) bir nitelik taşır. Bu tür algıda, herhangi bir şekil, onu meydana getiren öğelerle bir «bütün» teşkil eder. Öğeyi içinde bulunduğu bütünden ayırmak mümkün değildir. Bunun için, örneğin, çocuk, bir sözcükte gördüğü herhangi bir harfi, başka bir sözcüğün içinde tanıyamaz. Çünkü, o harf sözcüğün içinde erimiştir. Bir harf, her sözcükte, o sözcüğe göre, ayrı bir anlam taşır. Yani, her öge, sanki bağlı bulunduğu «bütün»e özel bir surette bağlanmıştır; ondan ayrılamaz. Böylece, çocuk zihninde bütünden ayrılmayan bir öğeyi (harfi) ayrı, bağımsız bir şeymiş gibi kabul edip, onu esas alarak öğretim yapmak, gerçeğe aykırı olur. Yine bu özelliğin bir sonucu olarak, bir cümlede herhangi bir harf yanlış yazılsa, yahut eksik olsa, metin okunurken, cümlenin anlamına göre doğru okunur; zihin yanlışlıkları düzeltir, ek-

sikleri tamamlar. Bunun için, yanlışların görülmesi; çok kez özel bir eğitim gerektirir.

Psikologların incelemelerine göre, böyle bir duruma hayvanlarda da rastlanmaktadır. Örneğin, deniz kırlangıcı, yuvası, her zaman bulunduğu yerden bir metre yükseğe konsa, onu tanıyamaz. Çünkü, yuva, çevresiyle bir «bütün»dür. Onu, ancak, çevresiyle birlikte tanıyabilir. Aynı duruma arılarda da rastlanmaktadır. Yine bunun gibi, bir melodide de bir notanın değişmesi, melodinin genel karakterinin değişmesine sebep olur. (4) Resim gibi sanat eserlerinin oluşmasında da senkretik algının rolü olduğu kaydedilir. Bazı durumlarda bir fırça izi, resmin karakterini değiştirebilir. İşte, ilk okuma ve yazma öğretiminde cümle yöntemi uygulamanın başka bir nedeni de budur ve bu, psikolojik bir nedendir. Çocuk, cümleyi bir «bütün» halinde klişe şeklinde görüp, ona belli bir «anlam» vermekle, zihnini dağıtacak olan ayrıntılarla meşgul olmaktan kurtulmuş olur. Böyle bir özelliğe sahip olan bir çocuğu, tek tek harflerle meşgul eden bir yöntemin, çocuğu ne kadar sıkıntıya sokacağını tahmin etmek güç değildir.

Yalnız, cümle yönteminin bu yararı yanında, önemli olmasa da, bir sakıncası yok değildir. Bu da 3-4 aylık bir süre içinde, çocuk, sanki hiçbir şey öğrenmiyormuş gibi olur. Bu nedenle, çocuk da, onun çevresi de biraz üzülür. Çünkü, bu yöntemin meyvesi biraz geç görülür. 3-4 ay sonra durum değişir. Çocuklar, kendiliklerinden cümle ve sözcükleri çözümlenme ve birleşim yapmaya başlarlar. Böylece, ilk okuma ve yazmanın mekanizmasını kavrarlar. Daha sonra, ilk dönemde yapılan bu çalışmaların verdiği alışkanlıkla, hiç bilmedikleri sözcükleri de onun içinde bulunduğu cümle ile birlikte kavramaya başlarlar. Çünkü, doğal bir biçimde cümle yöntemiyle yapılan ilk öğrenmeler, çocuk zihninde alışkanlık niteliğinde bir «kurulum»a sebep olur ve bu kurulum, âdeta bir anahtar gibi, her kapıyı açar.

Görüldüğü üzere, cümle yöntemi, harf yöntemine göre, okuma psikolojisine daha çok uygundur. Bunun içindir ki, bugün, yine bu ilkelere hareket ederek, anlamlı ve verimli okuma için, kişinin okuma becerisini artırmaya yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Okumayı ilerletme kursları gibi.

İlk okuma ve yazma öğretiminde öğretilecek cümlelerin, çocuğun günlük hayatıyla ve daha doğrusu Hayat Bilgisi dersiyile ilgili olması, bu konuda bilinen başka bir ilkedir. Sözü geçen kitapta buna da yeterince uyulmadığı anlaşılıyor. Bu da kitapta bir noksanlık teşkil ediyor. Böyle bir temele dayanmayan bir ilk okuma ve yazma öğretimi, değil harf yöntemi, cümle yöntemi kullanılmış olsa, fazla bir değer taşımaz. Bu konuyu ele alan bir kitapta, hele alfabe niteliği taşıyan bir eserde, bütün bu belirttiğimiz hususların hep birlikte düşünülmesi ve gerçekleştirilmesi gerekir.

Bizde İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Tarihçesi Üzerine Kısa Bir Not

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Çağdaş Eğitim'in 150. sayısında (Aralık, 1989) değerli arkadaşım İhsan Oğuş'un «Küçük Bir Düzeltme» başlıklı bir yazısı çıktı. İlgili ile okudum. Teşekkür ederim. Yazar, yazısında bizde ilk okuma ve yazma öğretiminin cümle yahut çözümlene yöntemiyle yapılmaya başlamasını 1926 programından başlatmaktadır. Oysa, adlarını verdiği yeni yazarlar, bunu 1948'den ve 1968'den başlatmışlardı. Ben de tesadüfen aynı derginin, aynı sayısında yazdığım «İlk Okuma ve Yazma Öğretiminde Yöntem Sorunu» başlıklı yazımda, bunun bir gelişim geçirdiğini, 1926 programında hem bireşimsel (terkibî) hem de çözümsel (tahlilî) bir yöntem tavsiye edildiğini yazmış ve açıklamalarına göre bunlardan çözümsel, yani cümle yönteminin ağırlıkta olduğunu belirtmiştim. Değerli arkadaşımın yazısı üzerine konuya yeniden eğildim.

1926 programı eskiden kullandığımız Arap harfleriyle yayımlanmıştır. 1930 programı da 1926 programının aynısı olarak Türkçe harflerle çıkmıştır. Konuyu, önce bu bilginin ışığı altında değerlendirmiştim. Zira, 1930 programında ilk okuma ve yazma öğretiminde yöntem konusuna değinilmemiş, 1926 programında yer alan yöntemle ilgili açıklamalar, 1930 programından çıkarılmış. Bizim yanılmamız buradan kaynaklanmış. Oysa, 1926 programında bu husus, oldukça ayrıntılı bir biçimde açıklanmış. Dört tür yöntemden bahsediyor : (1) Tesmiye, yani harflerin adını söyleyecek öğretme yöntemi, (2) Savi, yani sesli harflerden hareket etme yöntemi, (3) Sözcük yöntemi, yani cümle, yahut çözümlene yöntemi, (4) Muhteit, yahut karma yöntem. Sonuncu ile amaçlanma, çözümlenmeye çok elverişli olan sözcük, yahut cümle yöntemi, 1926 programı, bu yöntemlerden ilk ikisinin kullanılmamasını, hele hele, hecelemeğe hiçbir zaman yer verilmesini istiyor. Bunu yasaklıyor. Öğretmenin, son iki yöntemden birini seçmesini istiyor.

Değerli hocam rahmetli A. Fuat Baymur'un «İlk Okuma ve Yazma Öğretimi» adlı kitabından öğrendiğimize göre, 1928'de yapılan harf devrimi

sonunda ilk okuma ve yazma öğretimiyle ilgili yöntemler konusunda bir tereddüt ortaya çıktığı için, 1930 programından yöntemle ilgili açıklamalar çıkarılmış. (1962 baskısı, s. 65)

Aynı kitapta, 1936 programında yer alan ilk okuma ve yazma öğretiminde «terkibi — tahlili bir yoldan gidilir.» sözüne bir yorum getirilmektedir. A. Fuat Baymur'a göre, buradaki «terkibi» sözü, «terkip edilmiş, «grup» ve «bütün», yani kelime ve cümle anlamları taşımaktadır. Yoksa, harflerin bitleştirilmesi gibi bir şey değil (Aynı kitap, s. 66). Zaten programdaki açıklamalardan da bu anlaşılıyor. Öğretimin başlangıcında, harflerden yararlanılacağına dair hiçbir söz etmiyor.

1948 ve 1968 programlarında böyle tereddütlü bir durum söz konusu değildir. Sorun açıkça ortaya konmuş ve cümle, yahut çözümleme yöntemi kullanılması istenmiştir.

Bu hususun aydınlanmasına fırsat verdiği için değerli arkadaşım İhsan Öğüş'e tekrar teşekkür ederim.